

*dr Michał Zaremba*¹

Katedra Ekonomii Rozwoju, Instytut Ekonomii
Uniwersytet Łódzki

Polityka, wzrost i nierówności w Chinach od 1949 roku. Próba oceny

WPROWADZENIE

Chiny od początku lat osiemdziesiątych XX wieku są jednym z najszybciej rozwijających się państw świata. W najnowszej historii gospodarczej tego państwa zaznaczają się dwa kluczowe okresy, które zdeterminowały obecną pozycję Chin – maoistowski okres realnego socjalizmu oraz reformy Deng Xiaopinga pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku.

Celem artykułu jest zbadanie i przedstawienie polityki, procesów i efektów wzrostu gospodarczego Chin od 1949 roku, tj. powstania Chińskiej Republiki Ludowej. Na podstawie celu sformułowano dwa pytania badawcze: jak przebiegały procesy wzrostu i rozwoju gospodarczego w czasach Mao Zedonga oraz jak reformy w okresie Deng Xiaopinga wpłynęły na gospodarkę współczesnych Chin. Praca dzieli się na cztery części. W pierwszych dwóch przybliżony zostaje problem polityki gospodarczej i jej efektów w maoistowskich Chinach, natomiast dwie ostatnie dotyczą reform podjętych w 1978 roku i tego, jak wpłynęły na chińską gospodarkę. W zakończeniu syntetycznie przedstawiono wnioski z przeprowadzonych analiz. W pracy wykorzystywana jest przede wszystkim analiza historyczna bazująca na literaturze krajowej i zagranicznej oraz analiza danych zastanych.

CHIŃSKA POLITYKA GOSPODARCZA W OKRESIE MAO ZEDONGA

Gospodarka Chin w 1949 roku, tj. w momencie powstania Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) znajdowała się na niskim poziomie rozwoju, borykając się nie

¹ Adres korespondencyjny: Instytut Ekonomii, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego, ul. POW 3/5, 90-255 Łódź; e-mail: michal.zaremba@uni.lodz.pl. ORCID: 0000-0001-9525-9100.

tylko z zacofaną strukturą gospodarczą i niewydolnymi instytucjami, ale i zniszczeniami wojennymi, spuścizną rządów Kuomintangu i epoki tzw. watażków (militarystów) oraz traumatycznym doświadczeniem „stulecia narodowego poniżenia” (Góralczyk, 2017, s. 27). Szacuje się, że produkcja przemysłowa w 1949 roku stanowiła ok. 20% PKB, natomiast rolnictwo wytwarzało ok. 50% PKB, choć zatrudniona była w nim większość siły roboczej – aż do śmierci Mao ponad 80% ludności żyło i pracowało na wsi (Maddison, 2007, s. 70, 78). Zasadniczym problemem był brak nowoczesnej infrastruktury oraz relatywnie słabo wykształcona ludność.

Pierwszymi krokami podjętymi przez nowe władze, podobnie jak w innych krajach socjalistycznych, była reforma rolna, rozbudowa administracji, odgórne i planowe uprzemysłowienie, przejęcie sektora bankowego oraz administracyjna kontrola cen i handlu. Na szeroką skalę zaczęto odbudowywać kraj, tworzyć nową infrastrukturę, organizować roboty publiczne i przeprowadzać kampanię na rzecz powrotu diaspory chińskiej i jej pomocy w odbudowie kraju poprzez pracę i inwestowanie zakumulowanego kapitału. W efekcie w pierwszych latach istnienia ChRL nastąpiło ożywienie gospodarcze (Cieślik, 2017, s. 59).

Od 1952 roku Chiny jako podstawę polityki gospodarczej przyjęły radziecki system planów pięcioletnich, centralizację życia gospodarczego oraz prymat celów politycznych nad gospodarczymi i społecznymi. I plan pięcioletni na lata 1953–1957 zakładał przede wszystkim nacjonalizację i rozwój przemysłu oraz kolektywizację rolnictwa. Industrializacja miała odbywać się kosztem rolnictwa, a szczególną uwagę skupiono na przemyśle ciężkim. Zakładano średni, roczny wzrost produkcji przemysłowej w tempie 18% i rolnictwa w tempie 4,5%. Do 1956 roku około 67,5% wszystkich przedsiębiorstw przemysłowych zostało znacjonalizowanych, a 32,5% miało formę własności publiczno-prywatnej, co oznaczało w praktyce całkowite wyrugowanie prywatnej własności w przemyśle. Również rzemiosło zostało zgrupowane w spółdzielnie, które w 1956 roku skupiały 91,7% wszystkich rzemieślników.

W przypadku rolnictwa zachęcano do organizowania kolektywów rolnych, których funkcjonowanie miało w zamierzeniu sprzyjać zwiększeniu efektywności i racjonalności gospodarowania. Niemniej jednak, każda rodzina mogła zachować niewielką, prywatną działkę, na której dopuszczono uprawę warzyw, owoców i zwierząt na własny użytek. Proces kolektywizacji przyspieszył w 1955 i 1956 roku, w rezultacie czego w 1957 roku około 93,5% wszystkich gospodarstw rolnych przystąpiło do kolektywów (Lardy, 1987, s. 150).

Pierwszy plan pięcioletni generalnie uważa się za udany. Zakładane cele związane ze wzrostem zasadniczo zostały osiągnięte, a rezultaty niekiedy przewyższały plany. Najważniejszym osiągnięciem była budowa nowoczesnej gospodarki i infrastruktury niezbędnej do dalszego rozwoju (Fuchun, 1962, s. 42–91).

Bardziej szczegółowy miał być II plan pięcioletni, ponownie kładący nacisk na rozwój przemysłu ciężkiego. W 1958 roku zrezygnowano jednak z niego,

przyjmując w jego miejsce strategię Wielkiego Skoku we wszystkich sektorach gospodarki jednocześnie. Strategia ta zakładała przekształcenie ChRL w państwo w pełni komunistyczne z nowoczesnym przemysłem, rolnictwem, życiem naukowym i kulturalnym. Najważniejszym założeniem było podwojenie produkcji przemysłowej w ciągu roku (por. Stuart-Fox, 2003, s. 175–177). Podstawowym problemem był brak wystarczającego kapitału, co starano się przezwyciężyć poprzez uzyskanie nadwyżek w rolnictwie, które miały być przeznaczone na nowe inwestycje oraz substytuowanie kapitału pracą. Mobilizacja nadwyżek siły roboczej na wsi i dalsza poprawa wydajności rolnictwa miała nastąpić poprzez stworzenie komun ludowych, w których już we wrześniu 1958 roku zorganizowano 98% ludności rolniczej. Komuny przejęły własność produkcyjną (w tym ziemię uprawną) na podległych im terenach i na nie scedowano podejmowanie decyzji administracyjnych i dotyczących działalności rolniczej. System komun okazał się całkowicie nieefektywny i nie spełnił pokładanych w nim nadziei, niemniej jednak był formalnie zachowany do początku lat osiemdziesiątych XX wieku (Li, Yang, 2005, s. 840–877).

Pozytywnymi skutkami Wielkiego Skoku było rozwinięcie szkolnictwa i poprawa infrastruktury, przede wszystkim transportowej. Długość magistrali kolejowych wzrosła z 24,5 tys. km w 1952 roku do 31,2 tys. km w 1958 roku, a waga przewożonych produktów wzrosła ze 160 mln ton do 380 mln ton. Z drugiej strony realizacja nierealnych planów odbywała się kosztem rolnictwa i przemysłu lekkiego. Rolników przymusowo kierowano do pracy w przemyśle, co skutkowało spadkiem produkcji rolnej, a przemysł lekki cierpiał na chroniczny brak surowców. Jednocześnie produkty przedsiębiorstw przemysłu ciężkiego często były niskiej jakości i jako takie nie cieszyły się zainteresowaniem na rynkach światowych. Choć przedsiębiorstwa systematycznie zwiększały produkcję do 1960 roku, to główną przyczyną był wzrost nakładów pracy, propagowanie współzawodnictwa oraz osiągnięcie przez przedsiębiorstwa pełni możliwości produkcyjnych (Worden, Savada, Dolan, 1987, s. 200–215).

Pokładane w Wielkim Skoku nadzieje nie spełniły się, a sama strategia poskutkowała głębokim kryzysem. Choć faktycznie w 1958 roku produkcja przemysłowa „skoczyła” o 55%, a rolnictwo zebrało relatywnie wysokie plony, to już w kolejnych latach niekorzystne warunki pogodowe, źle wykonane projekty nawadniania i użytkowania gleb oraz generalna niewłaściwa alokacja zasobów skutkowały katastrofalnym spadkiem produkcji rolnej. Spadek ten z kolei przełożył się na załamanie produkcji i inwestycji oraz wymusił likwidację części przedsiębiorstw, co zwiększyło bezrobocie. W roku 1959 i w roku 1960 wartość brutto produkcji rolnej spadła odpowiednio o 14% i 13%, a w 1961 roku o kolejne 2%, osiągając najniższy poziom od 1952 roku. Wystąpił powszechny głód, zwłaszcza na terenach wiejskich, śmiertelność wzrosła z 1,2% w 1958 roku do 1,5% w 1959 roku, 2,5% w 1960 roku, spadając do 1,4% dopiero w roku 1961. Szacuje się, że w latach 1958–1961

ponad 14 milionów ludzi zmarło z głodu, a liczba zgłoszonych urodzeń była o około 23 miliony niższa niż w normalnych warunkach. Nadmierne obciążenie sprzętu i pracowników, skutki kryzysu rolnego, brak koordynacji gospodarczej oraz wycofanie pomocy sowieckiej w latach 60. spowodowały gwałtowny spadek produkcji przemysłowej o 38% w 1961 roku i dalsze 16% w 1962 roku. W efekcie gospodarka została całkowicie wytrącona z równowagi, a dysproporcje między sektorami pogłębiały istniejące problemy – w sektorach z nadprodukcją zwiększały się zapasy, natomiast w innych występowały niedobory. Gospodarka została całkowicie podporządkowana polityce i działała w oderwaniu od rynku czy planu (Chao, 1964, s. 852).

W obliczu załamania gospodarczego na początku lat sześćdziesiątych zrewidowano i opracowano nową politykę gospodarczą, która miała zastąpić strategię Wielkiego Skoku. Priorytet nadano produkcji rolnej i zwiększaniu jej w tempie odpowiadającym potrzebom rosnącej populacji. Planowanie i koordynacja gospodarcza wciąż obowiązywały, choć w mniej scentralizowanej formie niż przed Wielkim Skokiem – tak, aby przywrócić ład i sprawną alokację zasobów. Stopa inwestycji miała zostać urealniona, a priorytety inwestycyjne odwrócone – na pierwszym miejscu postawiono rolnictwo, na drugim przemysł lekki, a na trzecim ciężki (Lardy, 1987, s. 389–397).

Zmiany organizacyjne w rolnictwie polegały głównie na decentralizacji decyzji produkcyjnych i dystrybucji dochodów w strukturze komun. Obniżono podatki rolne, a ceny płacone za płody rolne wzrosły. Nastąpił znaczny wzrost dostaw nawozów sztucznych i maszyn rolniczych, zwłaszcza pomp nawadniających. Większość nowych inwestycji w rolnictwie była skoncentrowana w żyznych obszarach, zapewniających wysokie plony.

Choć w sektorze przemysłowym kluczowe przedsiębiorstwa wciąż pozostawały pod kontrolą państwa, to kontrola nad większością przedsiębiorstw znajdowała się w rękach władz prowincjonalnych. Podstawą funkcjonowania przedsiębiorstw ponownie stała się produkcja i wykonanie planu, a nie osiąganie celów politycznych. W tym czasie nastąpiło niewielkie otwarcie na świat, w szczególności na współpracę z Japonią i krajami Europy Zachodniej, z których chciano pozyskiwać zaawansowane technologie i maszyny produkcyjne.

W efekcie tych działań została przywrócona stabilność ekonomiczna i nastąpiło ożywienie gospodarcze. Do roku 1966 produkcja zarówno w rolnictwie, jak i przemyśle przekroczyła szczytowe poziomy okresu Wielkiego Skoku. Produkcja rolna rosła w średnim tempie 9,6% rocznie, a przemysłowa rosła w średnim rocznym tempie 10,6%. Innym ważnym źródłem wzrostu w tym okresie było powstawanie nowych przedsiębiorstw, które bezpośrednio służyły potrzebom lokalnych społeczności, w szczególności elektrowni wodnych, zakładów chemiczno-nawozowych i zakładów maszyn rolniczych. Model gospodarczy, który wyłonił się w tym okresie, łączył elementy wysoce scentralizowanego, zorientowanego przemysłowo systemu z aspektami decentralizacji własności i decyzyjności oraz

silnym naciskiem na rozwój rolnictwa. Powstały system nie uległ znaczącym zmianom aż do reform w latach osiemdziesiątych XX wieku (Worden, Savada, Dolan, 1987, s. 216–220).

Ożywienie gospodarcze zostało przerwane przez rewolucję kulturalną, zapoczątkowaną przez Mao Zedonga w 1966 roku i zatrzymaną w 1968 roku, choć rewolucyjny radykalizm utrzymywał się aż do śmierci Mao i upadku Bandy Czworoga² w 1976 roku.

Rewolucja kulturalna, w przeciwieństwie do wielkiego skoku, była przede wszystkim przewrotem politycznym i nie spowodowała większych zmian w polityce ekonomicznej, ani modelu gospodarczym. Niemniej jednak jej wpływ był odczuwalny w całym społeczeństwie i głęboko wpłynął na gospodarkę. Destrukcyjny wpływ miał fakt, że kierownictwo fabryk znalazło się w rękach komitetów rewolucyjnych, składających się z przedstawicieli partii, robotników i Armii Ludowo-Wyzwoleńczej, których członkowie często mieli niewielką wiedzę o zarządzaniu i procesach produkcji w nadzorowanych przedsiębiorstwach. Problemy te pogłębiał fakt, że inżynierowie, kierownicy, specjaliści, technicy byli często „krytykowani”, degradowani, „wysłani” na wieś w celu „uczestniczenia w pracy” lub więzieni ze względu na chociażby nikłe podejrzenia o „poglądy kontrewolucyjne”. Sprowadzanie zagranicznego sprzętu, niezbędnego do postępu technologicznego, ograniczał wzrost nastrojów nacjonalistycznych. Chyba najpoważniejszy i najtrwalszy wpływ na gospodarkę miał dotkliwy brak wysoko wykształconych kadr, spowodowany zamknięciem uczelni (szeroko: Dikötter, 2013). Efektem był 14% spadek produkcji przemysłowej w 1967 roku.

Dopiero na początku lat siedemdziesiątych XX wieku, pod przewodnictwem Zhou Enlaia, zaczęto odbudowywać gospodarkę. W celu przywrócenia poziomu i wydajności w przemyśle zaczęto rehabilitować wykwalifikowanych pracowników, którzy utracili stanowiska podczas rewolucji. Zaczęto ponownie otwierać uniwersytety, poszerzano kontakty zagraniczne. Nastąpił znaczny wzrost inwestycji, w tym podpisanie kontraktów z przedsiębiorstwami zagranicznymi na budowę dużych instalacji do produkcji nawozów sztucznych, wykańczania stali oraz wydobywania i rafinacji ropy naftowej. W tym okresie produkcja przemysłowa rosła w średnim tempie 8% rocznie (Worden, Savada, Dolan, 1987, s. 222–227).

Śmierć Mao Zedonga i upadek Bandy Czworoga położyły definitywny kres dotychczasowej polityce i oznaczały faktyczny upadek maoizmu jako ideologicznej podstawy funkcjonowania państwa i gospodarki. Nowi przywódcy – Hua Guofeng i zrehabilitowany w 1977 roku Deng Xiaoping potwierdzili program modernizacji,

² Banda czworoga (chiń. *sì rén bāng*) – nazwa odnosząca się do czwórki radykałów z Komunistycznej Partii Chin (KPCh), którzy odgrywali czołową rolę w czasie rewolucji kulturalnej, a po śmierci Mao Zedonga usiłowali przejąć władzę: Jiang Qing (żona Mao Zedonga), Zhang Chunqiao, Wang Hongwen i Yao Wenyuan. Termin po raz pierwszy pojawił się w chińskich mediach po aresztowaniu jej członków w październiku 1976 roku.

za którym opowiadał się Zhou Enlai już w 1975 roku. Nowa polityka wzmocniła autorytet kierownictwa i decydentów gospodarczych kosztem urzędników partyjnych, kładła nacisk na materialne zachęty dla pracowników i wzywała do rozbudowy systemów badawczych i edukacyjnych. Położono nacisk na zwiększenie roli handlu zagranicznego oraz wymiany studentów i ekspertów z krajów wysokorozwiniętych. Nowa polityka, firmowana przez Deng Xiaopinga, została oficjalnie przedstawiona i zaaprobowana na V Narodowym Kongresie Ludowym w 1978 roku, tym samym rozpoczynając transformację gospodarczą Chin (por. Joseph, 1986, s. 419–457). Władze chińskie przyjęły wówczas reformatorski i nowatorski program „czterech modernizacji”, tj. rolnictwa, przemysłu, obrony narodowej oraz nauki i techniki (Kowalik, 2005, s. 222), koncentrując się na stopniowym urynkowieniu systemu gospodarczego, faktycznym odejściu od maoizmu w sferze gospodarczej, politycznej, społecznej i kulturowej, otwarciu gospodarki narodowej na świat oraz budowie nowego ładu prawnego (Gawlikowski, 2004, s. 118).

WZROST, ROZWÓJ I NIERÓWNOŚCI W CHINACH W LATACH 1949–1978

Przed rokiem 1949 chińska gospodarka charakteryzowała się powszechną biedą, zacofaną strukturą gospodarczą i słabo wykształconą ludnością. Niemniej za pomocą planowania gospodarczego ChRL była w stanie dokonać takiej redystrybucji dochodu narodowego, by zapewnić ludności minimalne środki do życia (z wyjątkiem „trzech złych lat” 1959, 1960 i 1961) oraz konsekwentnie przeznaczając stosunkowo dużą część dochodu narodowego na nowe inwestycje (Kleer, Perczyński, Dobosiewicz, 1989, s. 80–83). Można stwierdzić, że znaczącą cechą chińskiego modelu gospodarczego za czasów realnego socjalizmu była wysoka stopa akumulacji przy relatywnie niskim poziomie dochodu, osiągająca w okresie 1952–1978 wartość 25–30% dochodu narodowego (tabela 1.). Należy podkreślić, że proces ten następował w warunkach faktycznej autarkii i ciągłego substytuowania kapitału pracą.

Tabela 1. Udział akumulacji w dochodzie narodowym Chin w latach 1953–1977

Lata	Stopa akumulacji (w %)
1953–1957	24,5
1958–1962	30,8
1963–1965	22,7
1966–1970	26,3
1971–1975	33,0
1976	30,9
1977	32,3

Źródło: (Kleer, Perczyński, Dobosiewicz, 1989, s. 80).

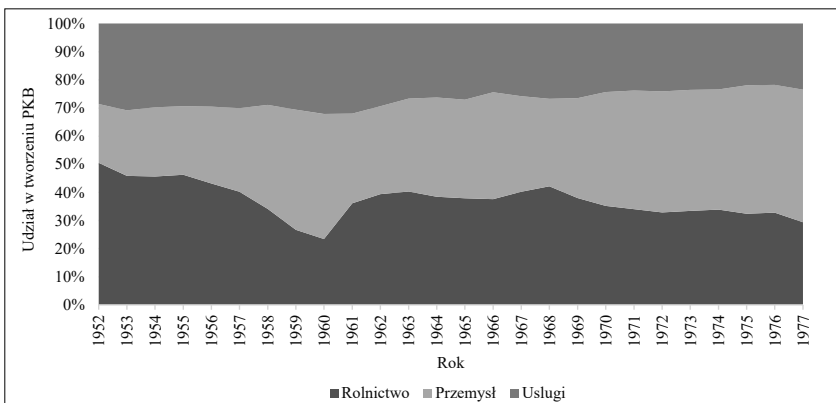
Wypracowane nadwyżki były przeznaczane na rozwój przemysłu (przede wszystkim ciężkiego), który był uważany za „motor” dalszej modernizacji i rozwoju. Było to zjawisko bardzo charakterystyczne nie tylko dla Chin, ale również innych krajów rozwijających się (w tym socjalistycznych), w których za pomocą instrumentów etatystyczno-administracyjnych wymuszano przesunięcie nadwyżek na rzecz przemysłu ciężkiego (por. tabela 2.).

Tabela 2. Przeciętne roczne tempo wzrostu produkcji rolniczej i przemysłowej w Chinach w wybranych latach (dane w %)

Lata	Produkcja rolna	Produkcja przemysłowa		
		Ogółem	Przemysł lekki	Przemysł ciężki
1950–1952	14,1	34,8	29,0	48,8
1953–1957	4,5	18,0	12,9	25,4
1958–1962	-4,3	3,8	1,1	6,6
1963–1965	11,1	17,9	21,2	14,9
1966–1970	3,9	11,7	8,4	14,7
1971–1975	4,0	9,1	7,7	10,2
1976	2,5	1,3	2,4	0,5
1977	1,7	14,3	14,3	14,3

Źródło: (Kleer, Perczyński, Dobosiewicz, 1989, s. 82).

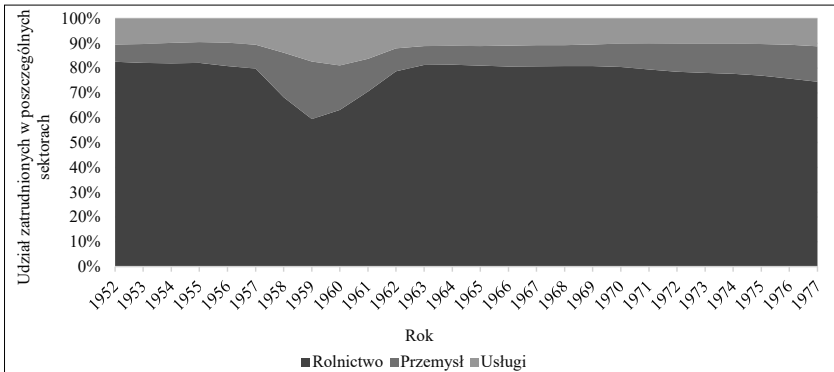
Najbardziej oczywistym skutkiem tej polityki była zasadnicza zmiana struktury gospodarczej. Na przestrzeni ćwierćwiecza Chiny dokonały zasadniczej transformacji z kraju rolniczego w kraj uprzemysłowiony. Nawet biorąc pod uwagę problematyczność czy nieracjonalność części inwestycji oraz politykę preferującą przemysł ciężki, przejście z gospodarki przedindustrialnej do industrialnej jest faktem, który z pewnością miał wpływ na późniejszy sukces gospodarczy Państwa Środka (rys. 1.).

Rys. 1. Udział poszczególnych sektorów w PKB Chin w latach 1952–1977

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (*Historical National Accounts...*, http).

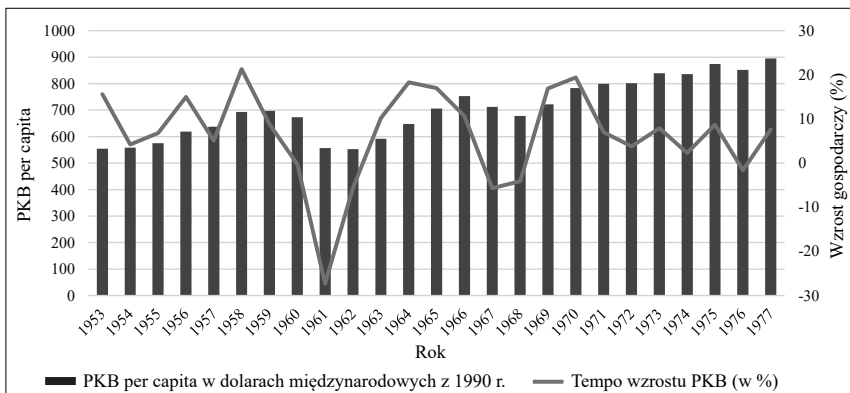
Paradoksalnie jednak zmiany w strukturze gospodarczej nie wywołały zasadniczych zmian w strukturze zatrudnienia. W 1952 roku rolnicy stanowili 82,5% wszystkich zatrudnionych, a ich udział spadł do niecałych 75% w 1977 roku. Jednocześnie udział rolnictwa w tworzeniu PKB systematycznie spadał z 50,5% w 1952 roku do 29,4% w 1977 roku, co wskazuje na niską wydajność i zacofanie rolnictwa w Chinach (rys. 2.).

Rys. 2. Udział zatrudnionych w poszczególnych sektorach gospodarki w latach 1952–1977

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (*Historical National Accounts...*, http).

Tak wysoki stopień akumulacji oraz nacisk na rozwój przemysłu przełożył się na wysokie tempo wzrostu PKB. Choć wysokie stopy wzrostu nie są zaskakujące, niemniej uwidaczniają się dość wysokie wahania, co należy powiązać przede wszystkim z niestabilnością i zmianami strategii gospodarczej, będącymi pochodną zmian politycznych (por. rys. 3.).

Rys. 3. Roczne tempo wzrostu PKB i PKB per capita Chin w latach 1953–1977 (dane w % oraz dolarach międzynarodowych według kursu z roku 1990)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (*Historical National Accounts...*, http).

Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego istotne są zmiany w poziomie konsumpcji. Podobnie jak w przypadku wzrostu gospodarczego i zmian PKB *per capita*, tak i w przypadku zmian w konsumpcji widać generalną tendencję wzrostową, której odchylenia są przede wszystkim związane z kryzysami i zmianami politycznymi, a nie ze zmianami w samej gospodarce (por. tabela 3.).

Tabela 3. Średni roczny wzrost wydatków konsumpcyjnych w Chinach w latach 1953–1980 (wszystkie dane w %)

Okres	Wydatki na konsumpcję końcową	Wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych	Rządowe wydatki konsumpcyjne	Wydatki konsumpcyjne gospodarstw domowych <i>per capita</i>
I plan pięcioletni (1953–1957)	7,1	6,9	8,4	4,5
II plan pięcioletni (1958–1962)	-1,7	-2,2	0,8	-3,1
Wielki skok (1963–1965)	11,2	10,9	12,5	8,3
III plan pięcioletni (1966–1970)	4,7	4,7	4,4	1,9
IV plan pięcioletni (1971–1975)	5	4,5	7,2	2,2
V plan pięcioletni (1976–1980)	7,2	6	11,7	4,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (*Historical National Accounts...*, http).

Dla jakości życia kluczowe były masowe publiczne kampanie prozdrowotne i sanitarne, które uwolniły kraj od epidemii i chorób. Fundamentalne znaczenie miała budowa sieci przychodni i szpitali oraz kształcenie wykwalifikowanej kadry medycznej według europejskich standardów. Najbardziej konkretnym rezultatem tych działań jest wzrost oczekiwanej długości życia przy narodzeniu. Analogiczny wniosek można wysnuć na podstawie dostępnych danych o umieralności dzieci do lat 5 (tabela 4.).

Tabela 4. Oczekiwana długość życia przy urodzeniu i śmiertelność dzieci do lat 5 (na 1000) w Chinach w wybranych latach

Rok	Oczekiwana długość życia przy urodzeniu (w latach)	Śmiertelność dzieci do lat 5 (na 1000)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1960	43,73	b.d.
1961	44,05	b.d.
1962	44,78	b.d.
1963	45,97	b.d.
1964	47,59	b.d.

1	2	3
1965	49,55	b.d.
1966	51,70	b.d.
1967	53,85	b.d.
1968	55,84	b.d.
1969	57,60	118,4
1970	59,09	112,5
1971	60,30	106,8
1972	61,34	101,3
1973	62,28	95,7
1974	63,13	90,2
1975	63,92	84,7
1976	64,63	79,4
1977	65,28	74,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (World Bank Database, <https>).

Na uwagę zasługuje również problem nierówności społecznych w Chinach w tym okresie. W okresie późnego cesarstwa oraz republiki nierówności społeczne były w porównaniu do innych krajów relatywnie niskie. Było to wynikiem specyficznego systemu społeczno-politycznego, który, przynajmniej formalnie, uzależniał pozycję społeczną od umiejętności – każdy mężczyzna miał prawo przystąpić do egzaminów urzędniczych, które otwierały drzwi do dalszej kariery. Nie istniały również żadne formalne bariery utrudniające migrację (por. Whyte, 2012, s. 229–230).

Różnice w dochodach w Chinach od lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku również były mniejsze niż w większości innych krajów, co wynikało ze świadomej polityki władz komunistycznych – wywłaszczenia, kolektywizacji i nacjonalizacji. Różnice w dochodach zaczęły rosnać dopiero w latach osiemdziesiątych, gdy polityka reform gospodarczych otworzyła nowe możliwości zarabiania i uzależniła płace od osiągniętych wyników (szeroko: Whyte, 2010). Również system *hukou*, tj. system meldunkowy, choć podłożył podwaliny pod przyszły wzrost nierówności, w momencie jego wprowadzenia miał za zadanie przede wszystkim dyscyplinować ludność, kontrolować i ograniczać masową migrację z obszarów wiejskich do miast dla zapewnienia równowagi strukturalnej w obliczu istnienia ogromnej populacji ubogich rolników. Pośrednio gwarantował również przedsiębiorstwom państwowym odpowiednią liczbę nisko opłacanych pracowników (Chan, 2019, s. 59–79).

Być może najważniejsze różnice w poziomie życia między obszarami wiejskimi i miejskimi dotyczyły edukacji i opieki zdrowotnej. O ile szkoły podstawowe-

we istniały w większości wsi, a 80% nauczycieli szkół podstawowych pracowało w szkołach wiejskich, o tyle szkoły średnie były mniej rozpowszechnione – tylko 57% ogólnej liczby nauczycieli szkół średnich pracowało w szkołach wiejskich. Również większość szkół wiejskich była gorzej wyposażona, a nauczyciele często gorzej wykształceni w porównaniu do miast. Choć opieka zdrowotna na wsi uległa znacznej poprawie w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, to wciąż nowoczesne szpitale, dobrze wyszkoleni lekarze i nowoczesny sprzęt medyczny znajdowały się na obszarach miejskich i nie były łatwo dostępne dla rodzin wiejskich (Worden, Savada, Dolan, 1987, s. 255–259).

Podsumowując, okres gospodarki centralnie planowanej w Chinach można generalnie ocenić negatywnie, a sam system jako mało efektywny. Choć wzrost gospodarczy był relatywnie wysoki, to sama gospodarka była zamknięta, wysoce regulowana i narażona na gwałtowne zmiany będące pochodną zmian politycznych. Jest to również okres gospodarki praktycznie zamkniętej, dławionej wewnętrznymi problemami. Szeroko zakrojonej industrializacji nie towarzyszyło analogiczne tempo wzrostu wydajności czy poziomu zaawansowania technologicznego.

Niemniej, mimo tych problemów, nie można odmówić pewnych sukcesów, które miały wpływ na rozwój kraju w przyszłości: zaczęto na szeroką skalę zwalczać analfabetyzm, poprawiono wskaźniki zdrowotne poprzez zwiększenie poziomu higieny i budowę sieci przychodni i szpitali. Kluczowe wydają się wskaźniki akumulacji i inwestycji, które nie tylko umożliwiły modernizację gospodarki, ale również stanowiły podstawę szybkiego rozwoju od lat osiemdziesiątych XX wieku.

REFORMY I CHIŃSKI SYSTEM GOSPODARCZY PO 1978 ROKU

Na III Plenum XI Zjazdu Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Chin w 1978 roku przyjęto program stopniowej, ale fundamentalnej reformy systemu gospodarczego. Maoistyczna gospodarka centralnie planowana nie doprowadziła do szybkiego rozwoju – Chiny zostały daleko w tyle nie tylko za uprzemysłowionymi krajami Zachodu, ale także za nowymi potęgami przemysłowymi Azji: Japonią, Republiką Korei, Singapurem, Tajwanem czy Hongkongiem.

Celem programu reform nie było odejście od komunizmu czy socjalizmu jako takiego, ale usprawnienie jego funkcjonowania poprzez znaczne zwiększenie roli mechanizmów rynkowych oraz ograniczenie – choć nie wyeliminowanie – planowania rządowego i bezpośredniej kontroli nad całą gospodarką. Proces reform był stopniowy i wyrywkowy – nowe rozwiązania zostały najpierw wprowadzone eksperymentalnie w kilku miastach/obszarach, a następnie zostały wprowadzone w całym kraju, jeśli okazały się skuteczne. Już w 1987 roku reformy dały dobre wyniki w postaci zwiększania dostaw żywności i dóbr konsumpcyjnych oraz stworzenia nowego klimatu gospodarczego (Szymański, 2007, s. 184–185).

Pierwsze lata programu reform wyznaczono jako „okres korekty”, podczas którego miała nastąpić korekta kluczowych nierównowag w gospodarce i położenie fundamentów pod dalszy rozwój. Głównymi celami procesu dostosowania był wzrost eksportu, który podobnie jak w innych krajach azjatyckich miał stanowić „motor” wzrostu, a kolejno: przezwyciężenie największych problemów w transporcie, komunikacji, produkcji węgla, żelaza, stali, materiałów budowlanych i energii elektrycznej. Kluczowe było przywrócenie równowagi między przemysłem lekkim a ciężkim poprzez zwiększenie tempa wzrostu przemysłu lekkiego i zmniejszenie inwestycji w przemyśle ciężkim. Z kolei produkcja rolna była stymulowana wzrostem cen skupu produktów rolnych o ponad 20% (por. Góralczyk, 2018, s. 70–89).

Podobnie jak w przypadku jego poprzedników, głównym celem Deng Xiaopinga było zmniejszenie biedy w Chinach. Ze względu na fakt, że ubóstwo koncentrowało się przede wszystkim na obszarach wiejskich, a samo rolnictwo było najmniej scentralizowanym sektorem gospodarki, zdecydowano się najpierw przeprowadzić reformy rolne.

Produkcja rolna była stymulowana przede wszystkim przez oficjalną zachętę do tworzenia lokalnych, wolnych rynków oraz umożliwienie rodzinom działania jako „wyspecjalizowane gospodarstwa rolne”. Wprowadzono system odpowiedzialności kontraktowej za produkcję, który umożliwił rolnikom zachowanie nadwyżek produkcyjnych, które, po wypełnieniu obowiązkowych dostaw, mogły być swobodnie sprzedane (Lin, 1988, s. 199–224; Johnson, 1988, s. 225–245). Reforma, wzmocniona kilkoma podwyżkami cen produktów rolnych, stworzyła silne zachęty dla rolników do zwiększania efektywności. W rezultacie produkcja zbóż wzrosła z 305 do 407 milionów ton w latach 1978–1984, a realny dochód na mieszkańca wzrósł ponad dwukrotnie, wzrastając średnio o 14,9% rocznie. Do końca 1984 roku około 98% wszystkich gospodarstw rolnych podlegało systemowi odpowiedzialności, a prawie wszystkie komuny zostały rozwiązane (szeroko na temat rozwoju rolnictwa: Yao, 1994).

Po ogromnym sukcesie reformy obszarów wiejskich Chiny rozpoczęły reformowanie przedsiębiorstw państwowych, przy czym początkowo nie zakładano znaczącej prywatyzacji. Reformy zmniejszyły nacisk na planowanie, umożliwiły przedsiębiorstwom sprzedaż produktów na rynku oraz stosowanie szeroko zakrojonego systemu premiowego w celu stymulowania wydajności. Kierownicy przedsiębiorstw stopniowo zdobywali większą kontrolę nad swoimi jednostkami, w tym prawo do zatrudniania i zwalniania pracowników w zależności od potrzeb i sytuacji (szczegółowe omówienie reform przedsiębiorstw państwowych między innymi: Jefferson, Rawski, 1994, s. 47–70; Perkins, 1994, s. 23–46; Hay, Morris, Liu, Yao, 1994).

Istotna była również zmiana systemu finansowego przedsiębiorstw państwowych: zniesiono obowiązek przekazywania całości wypracowanych zysków skar-

bowi państwa na rzecz podatku od zysków z możliwością odpisu części, które były przeznaczane na inwestycje i premie. Praktyka ta stała się powszechna już w 1985 roku, zwiększając motywację przedsiębiorstw do maksymalizacji zysków i znacznie zwiększając ich autonomię. Zmianą o równie ważnym znaczeniu było przesunięcie źródła finansowania inwestycji z nieoprocenowanych i niewymagających spłaty środków z budżetu państwa na oprocentowane kredyty bankowe. Co jednak warto podkreślić, oprocentowanie takich pożyczek było wciąż niskie, co umożliwiało dalszy rozwój. Wprowadzenie nowego systemu miało pozytywny wpływ na wyniki przedsiębiorstw państwowych, choć problemy niskiej wydajności i strat wciąż pozostawały, co wynikało przede wszystkim z „miękkich” ograniczeń budżetowych (Groves, Hong, McMillan, Naughton, 1994, s. 183–209; Yao, 1997, s. 281–296).

Przedsiębiorstwa niepaństwowe (prywatne, spółdzielcze i zagraniczne spółki *joint venture*) zaczęły być wspierane. Stopniowo znoszono limity zatrudnienia w tych przedsiębiorstwach i to na nie przesuвано ciężar produkcji i dystrybucji dóbr konsumpcyjnych. Do połowy lat osiemdziesiątych racjonowanie zostało – prócz zboża – całkowicie zniesione (Worden, Savada, Dolan, 1987, s. 231–236).

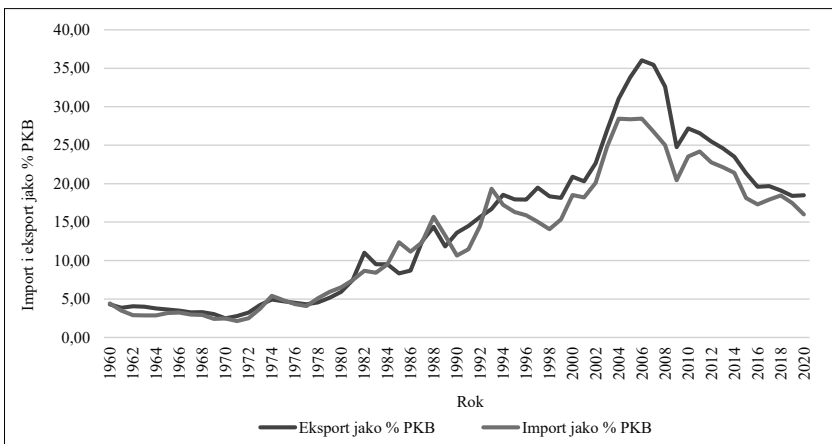
Znacznie uproszczono procedury handlu zagranicznego, umożliwiając zarówno poszczególnym przedsiębiorstwom, jak i departamentom administracyjnym spoza Ministerstwa Handlu Zagranicznego prowadzenie bezpośrednich negocjacji z firmami zagranicznymi. Szeroki zakres współpracy, handlu i umów kredytowych umożliwił Chinom wejście na rynki światowe i wykorzystanie okazji, jakie dawała globalizacja. W przeciwieństwie do wcześniejszych okresów, kiedy Chiny dążyły do samowystarczalności, za Deng Xiaopinga handel zagraniczny zaczął być uważany za ważne źródło funduszy inwestycyjnych i nowoczesnych technologii.

Symbolami nowego znaczenia handlu zagranicznego były cztery nadmorskie specjalne strefy ekonomiczne, które powstały w 1979 roku jako enklawy. Trzy z nich – Shenzhen, Zhuhai i Shantou znajdowały się w prowincji Guangdong, niedaleko Hongkongu. Czwarta natomiast, Xiamen w prowincji Fujian, znajdowała się w pobliżu Tajwanu. Bardziej znaczące dla rozwoju gospodarczego Chin było wyznaczenie w kwietniu 1984 roku kolejnych stref w czternastu największych miastach przybrzeżnych – w tym Dalian, Tianjin, Szanghaju i Kantonie, z których wszystkie były już wcześniej znaczącymi ośrodkami handlowymi i przemysłowymi. Strefy te miały przyspieszyć i zintensyfikować wymianę i współpracę między chińskimi i zagranicznymi przedsiębiorstwami, w tym przede wszystkim z branży zaawansowanych technologii (Cieślak, 2015, s. 135–142).

Poza zmianami *stricte* gospodarczymi fundamentalne znaczenie, zgodnie z doktryną czterech modernizacji, nadano postępowi naukowo-technicznemu, który zaczął się odradzać po antyintelektualnej rewolucji kulturalnej. Przede

wszystkim zaczęto poszukiwać zaawansowanych rozwiązań technologicznych, które nie tylko miały służyć bieżącej produkcji, ale również stanowić wzorzec dla rozwoju rdzennie chińskiej technologii. Wzorem innych państw azjatyckich, przede wszystkim Japonii, Chiny rozpoczęły szeroką wymianę studencką z Zachodem, przede wszystkim w zakresie nauk ścisłych, technicznych i medycyny. Zaczęto promować prace badawcze, których wyniki można było zastosować w przemyśle (Worden, Savada, Dolan, 1987, s. 231–236).

Bardzo dobre rezultaty przeprowadzonych reform i pragmatyzm chińskiego przywództwa dały asumpt do kontynuowania reform, które zaowocowały fundamentalnymi zmianami nie tylko samej gospodarki chińskiej, ale również w gospodarce światowej. Z dotychczas autarkicznej polityki Chiny stały się otwartą gospodarką i istotnym podmiotem światowej wymiany (por. rys. 4.). Symbolicznym uwieńczeniem reform stało się członkostwo ChRL w Światowej Organizacji Handlu (WTO) w 2001 roku.

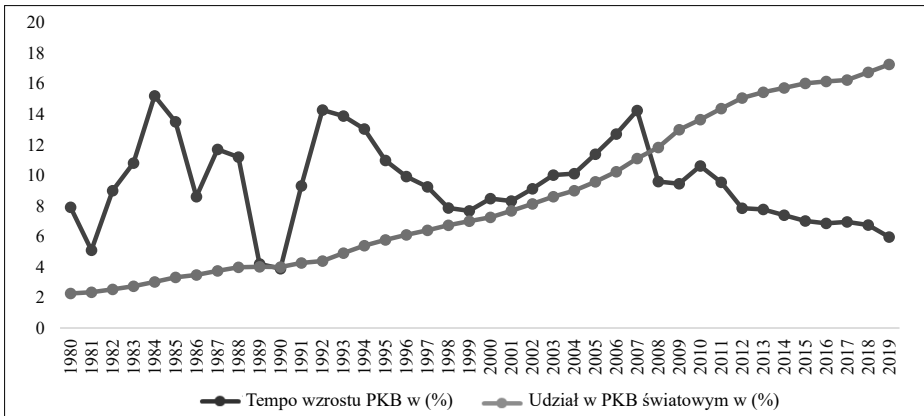

Rys. 4. Wartość chińskiego eksportu i importu w odniesieniu do PKB w latach 1960–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (World Bank Database, <https://>).

WZROST, ROZWÓJ I NIERÓWNOŚCI W CHINACH PO 1978 ROKU

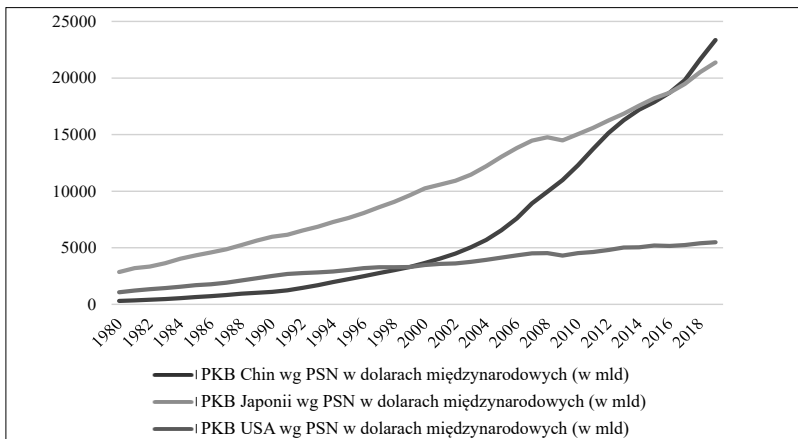
Okres reform przyniósł bardzo dobre rezultaty, znacząco zwiększając dochody, jak i dostępność dóbr konsumpcyjnych. Poszczególne branże generowały wysokie stopy wzrostu z wyjątkiem przemysłu ciężkiego, który był celowo ograniczany. Najbardziej widocznym tego przejawem jest wzrost PKB, który do czasu pandemii COVID-19 średnio rósł w tempie prawie 9,5% rocznie. Udział Chin w globalnym PKB zwiększył się z niecałych 2,5% do ponad 17% (por. rys. 5.).

Rys. 5. Tempo wzrostu PKB i udział Chin w PKB światowym w latach 1980–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (World Bank Database, <https>).

Najbardziej symboliczne jest prześcignięcie zarówno Japonii, jak i USA jako kraju o największym wypracowanym PKB według parytetu siły nabywczej (por. rys. 6.)³. Biorąc pod uwagę ogromne ambicje przywódców Państwa Środka, osiągnięte wyniki gospodarcze dają podstawę coraz bardziej otwarcie wysuwanych wielkomocarstwowych ambicji i planów „wielkiego renesansu narodu chińskiego” jako zadośćuczynienia „stu lat poniżenia” oraz powrotu i ugruntowania swojej pozycji jako jednego z głównych ośrodków cywilizacyjnych oraz polityczno-gospodarczych świata.

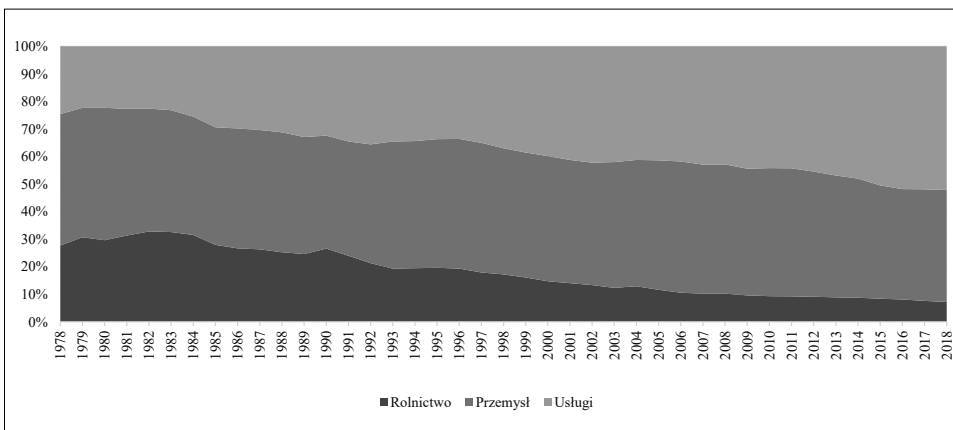

Rys. 6. Wartość PKB według PSN Chin, Japonii i USA w latach 1980–2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (World Bank Database, <https>).

³ Pod względem wielkości wygenerowanej produkcji wyrażonej w dolarach bieżących (*current USD*) nadal Stany Zjednoczone są pierwszą gospodarką świata, a Chiny drugą.

Jedną z najważniejszych zmian od 1978 roku jest zasadnicza zmiana w strukturze gospodarczej kraju. O ile już w czasach Mao Zedonga Chiny transformowały się z kraju rolniczego w przemysłowy, o tyle w czasach Deng Xiaopinga i jego następców kraj zaczął transformować się w stronę gospodarki opartej o usługi. U progu reform usługi wytwarzały niecałe 25% PKB, prawie dwa razy mniej niż przemysł i praktycznie tyle, co rolnictwo. Na przestrzeni lat udział rolnictwa systematycznie malał, a udziały przemysłu i usług zbliżały się do siebie zrównując się w 2012 roku (por. rys. 7.). O ile jeszcze trudno uznać strukturę gospodarczą Państwa Środka za typową dla krajów wysoko rozwiniętych, o tyle zmiana ta jest fundamentalna, gdyż wskazuje, że kraj ten powoli przestaje być wyłącznie światową fabryką, ale staje się nowoczesną gospodarką opartą o usługi.

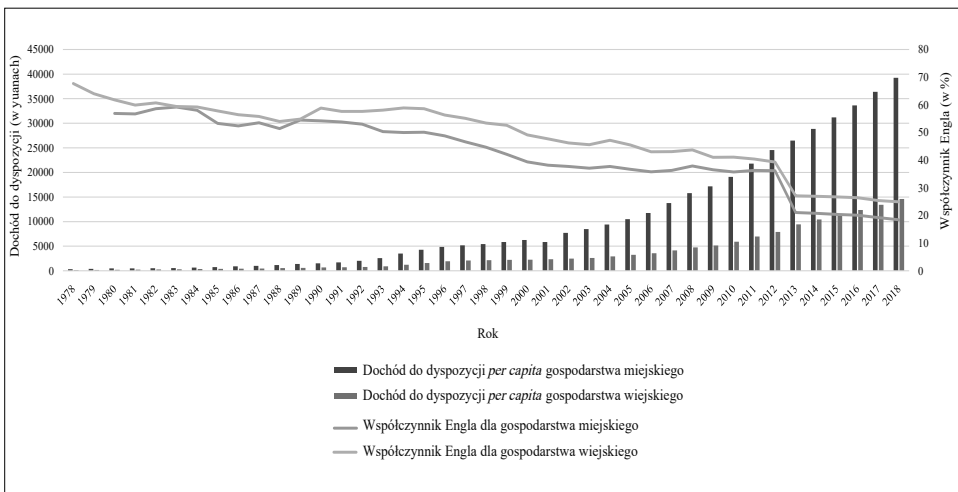
Rys. 7. Udział poszczególnych sektorów w PKB Chin w latach 1978–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (National Bureau of Statistics of China, [http](http://www.nbs.gov.cn/)).

W latach osiemdziesiątych w wyniku reform gospodarczych wystąpiła pozytywna tendencja do szybkiej poprawy warunków życia. Niemniej poprawa następowała relatywnie wolno, gdyż do końca lat siedemdziesiątych owoce wzrostu gospodarczego były w dużej mierze niwelowane przez wzrost liczby ludności. Niemniej jednak wzrost dochodów w czasie był bardzo nierównomierny – w o wiele wyższym stopniu wzrastały dochody w miastach niż na wsi (por. rys. 8.). Choć dochody gospodarstw rolnych gwałtownie wzrosły w latach osiemdziesiątych pod wpływem systemu odpowiedzialności, to i tak utrzymywały się na znacznie niższym poziomie niż dochody w miastach. W 1985 roku średni dochód netto *per capita* mieszkańców wsi wynosił w przybliżeniu 398 yuanów, czyli mniej niż połowę średniego dochodu na mieszkańca miasta, który wynosił ponad 820 yuanów. Warto w tym miejscu zauważyć, że na przestrzeni lat zmniejszył się

tw. współczynnik Engla, tj. stosunek wydatków na żywność do całkowitych dochodów. W 1978 roku współczynnik ten przyjmował wartości charakterystyczne dla biednych krajów rozwijających się, od roku 2018 poziom jest zbliżony do poziomu krajów rozwiniętych.

Problemem pozostaje wysoka luka dochodowa między obszarami miejskimi i wiejskimi. Wydaje się, że przyczyną tego stanu jest nie tylko wyższa wydajność w przemyśle, który jest zlokalizowany w miastach, ale również ograniczenia migracyjne, z jakimi mieszkańcy wsi muszą się borykać. Osoby pracujące poza swoim *hukou* mają ograniczony dostęp do usług publicznych, takich jak edukacja i opieka zdrowotna, a w przypadku migracji zazwyczaj podejmują gorzej płatne prace. Również specjalne prawa dotyczące chińskiej ziemi ograniczają migrację – w Chinach gospodarstwa rolne mają jedynie prawo do użytkowania gruntów. Powolny postęp w urynkowieniu gruntów wiejskich, obejmujących zarówno grunty orne, jak i mieszkalne, pozostawia rolnikom bardzo słabą bazę aktywów, co stanowi ostry kontrast z gruntami miejskimi, które odnotowały ogromny wzrost wartości w okresie reform (Yang, 1999, s. 306–310).

Rys. 8. Dochód do dyspozycji *per capita* oraz współczynnik Engla dla gospodarstw wiejskich i miejskich w Chinach w latach 1978–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (National Bureau of Statistics of China, [http](http://www.nbs.gov.cn/)).

Wysokie tempo wzrostu PKB i dochodów rozporządzalnych zaowocowały powstaniem ogromnej klasy średniej. W 2000 roku chińska klasa średnia stanowiła zaledwie 3% populacji. Do 2018 roku liczba ta wzrosła do ponad połowy populacji, czyli prawie 707 mln osób (por. tabela 5.).

Tabela 5. Udział klasy średniej w populacji ogółem w roku 2000 i 2018

Kraj	Udział klasy średniej w populacji ogółem w 2000 roku (%)	Udział klasy średniej w populacji ogółem w 2018 roku (%)	Zmiana (w p.p.)
Chiny	3,1	50,8	+47,7
Rosja	28,2	71,5	+43,3
Brazylia	30,3	51,4	+21,1
RPA	15,1	22,5	+7,4
Indie	1,2	5,7	+4,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (*How Well-off is...*, <https>).

Drugim skutkiem, o wiele ważniejszym i fundamentalnym, było faktyczne wyeliminowanie skrajnego ubóstwa. Zgodnie z danymi Banku Światowego procent populacji żyjący poniżej 1,90 USD dziennie (według PSN) spadł z 2/3 populacji do 0,1%, co jest nadzwyczajnym postępem w skali światowej (tabela 6.). Warto również podkreślić, że praktycznie wyeliminowano głód, który dotykał Chińczyków jeszcze w latach siedemdziesiątych XX wieku.

Tabela 6. Procent chińskiej populacji żyjący za poniżej 1,90 USD dziennie (według PSN)

Rok	Procent populacji żyjący za poniżej 1,90 USD dziennie (według PSN)
1990	66,3
1993	56,7
1996	41,7
1999	40,3
2002	31,7
2005	18,5
2008	14,9
2010	11,2
2011	7,9
2012	6,5
2013	1,9
2014	1,4
2015	0,7
2016	0,5
2017	0,4
2018	0,3
2019	0,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (World Bank Database, <https>).

Chociaż program reform odniósł imponujące sukcesy, dał też początek wielu poważnym problemom. Najbardziej fundamentalne napięcia powstały w wyniku pogłębiających się różnic w dochodach między ludźmi „bogaczącymi się” a tymi, którzy nie korzystali z owoców reform. Z jednej strony płace zaczęły lepiej odzwierciedlać zapotrzebowanie rynku oraz wartość edukacji i umiejętności. Z drugiej strony bardziej przedsiębiorcze lub po prostu bardziej zaradne jednostki osiągały większe dochody. W efekcie w Chinach istotnie zaczął wzrastać poziom nierówności, który w niektórych latach przewyższał wartości w USA, gdzie problem nadmiernych nierówności jest od dawna podnoszony w dyskursie (por. tabela 7.). Jest to o tyle paradoksalne, że Chiny są nominalnie państwem socjalistycznym, kładącym nacisk na równość i emancypację poszczególnych grup społecznych.

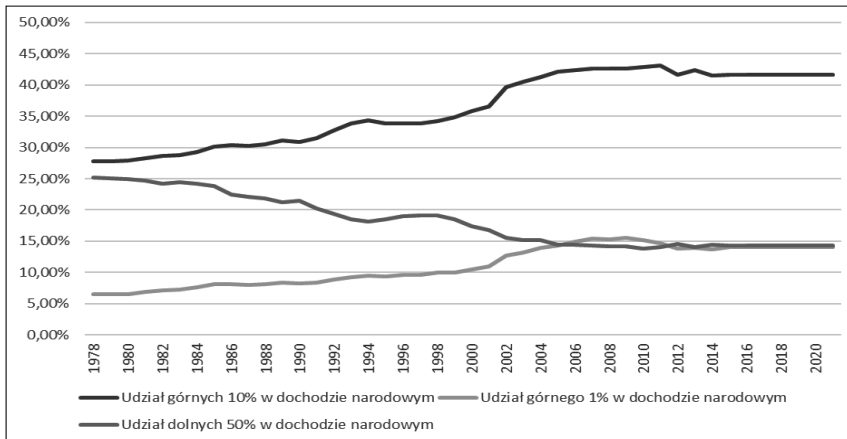
Tabela 7. Wartości współczynnika Giniego dla Chin i USA w latach 1993–2019

Rok	Chiny	USA
1993	33,9	40,4
1996	35,2	40,3
1999	38,7	40
2002	42	40,4
2005	40,9	41
2008	43	40,8
2010	43,7	40
2011	42,4	40,9
2012	42,2	40,9
2013	39,7	40,7
2014	39,2	41,5
2015	38,6	41,2
2016	38,5	41,1
2017	39,1	41,2
2018	38,5	41,4
2019	38,2	41,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (World Bank Database, <https://>).

W rezultacie tych wszystkich procesów nierówności dochodowe i majątkowe gwałtownie zaczęły wzrastać (por. rys. 9. i 10.). Wydaje się być to typowym, jak i oczywistym kosztem tego typu reform. Uwagę zwraca wzrost koncentracji dochodu narodowego przypadający na 10% najlepiej zarabiających, który z poziomu niecałych 28% wzrósł do prawie 42% na przestrzeni niecałych 40 lat. Również udział 1% najlepiej zarabiających systematycznie się zwiększał – z 6,5%

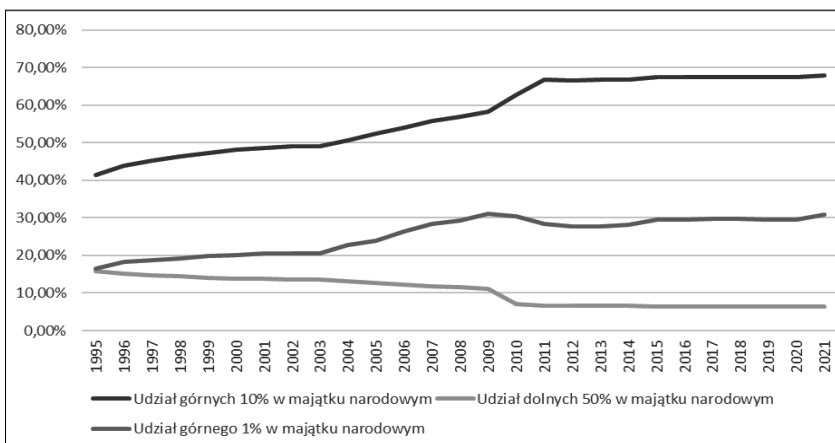
w 1978 roku do 14% w 2021 roku. Odwrotna sytuacja miała miejsce w przypadku dolnych 50%, których udział w dochodzie spadł z jednej czwartej do nieco ponad 14%, praktycznie zrównując się z udziałem górnego 1%.

Rys. 9. Udział górnego 1%, górnego 10% i dolnych 50% w dochodzie narodowym Chin (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (World Inequality Database, https).

Analogiczna sytuacja występuje w przypadku zakumulowanego majątku, w przypadku którego nastąpiła koncentracja w rękach niewielkiej grupy – najbogatszy 1% społeczeństwa posiada prawie 1/3 majątku narodowego, co oznacza dwukrotny wzrost od 1995 roku. Jednocześnie udział dolnych 50% populacji w majątku narodowym spadł z poziomu niecałych 16% do nieco ponad 6% (por. rys. 10).

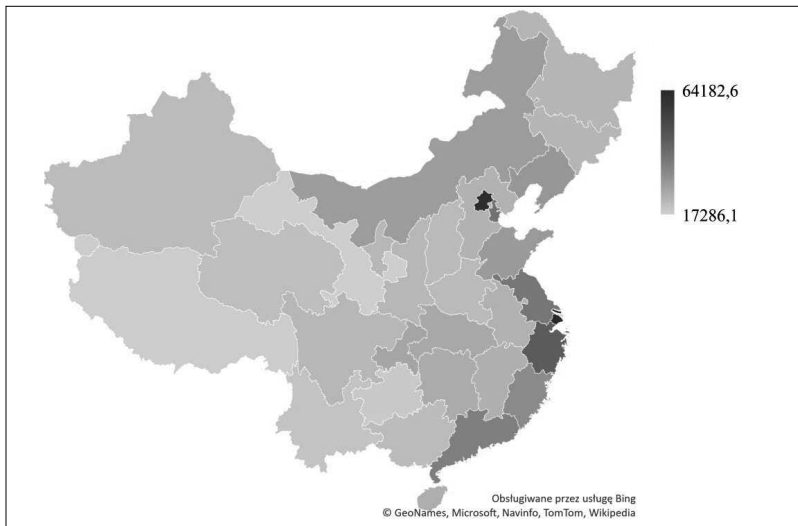

Rys. 10. Udział górnego 1%, górnego 10% i dolnych 50% w majątku narodowym Chin (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (World Inequality Database, https).

Wyraźnie widać, że owoce reform nie były i nie są równomiernie dystrybuowane w społeczeństwie, co nie tylko jest ziszczeniem *bon motu* Denga „bogaćcie się, kto tylko umie i może”, ale faktycznym odrzuceniem maoistycznego egalitaryzmu na rzecz stricte neoliberalnej tezy, że najpierw muszą się wzbogacić niektórzy, by wzbogacili się wszyscy. Chiny stały się nie tylko jedną z najdynamiczniej rozwijających się gospodarek, ale również gospodarką z ogromnymi nierównościami, które nie tylko utrzymują się cały czas na wysokim poziomie, ale wciąż rosną.

Ostatnim rodzajem nierówności, które mają istotny wpływ na współczesne Chiny, są nierówności w przekroju regionalnym. Zasadniczo można podzielić Chiny na dwie grupy różniące się poziomem rozwoju i, przynajmniej do pewnego stopnia, potencjałem ekonomicznym. Pierwsza obejmuje 10 nadmorskich prowincji wschodnich: Liaoning, Pekin, Tianjin, Hebei, Shandong, Jiangsu, Shanghai, Zhejiang, Fujian i Guangdong. W drugiej grupie znalazły się pozostałe prowincje, które obejmują zachodnie rejony kraju, często z o wiele trudniejszymi warunkami naturalnymi (por. rys. 11.).

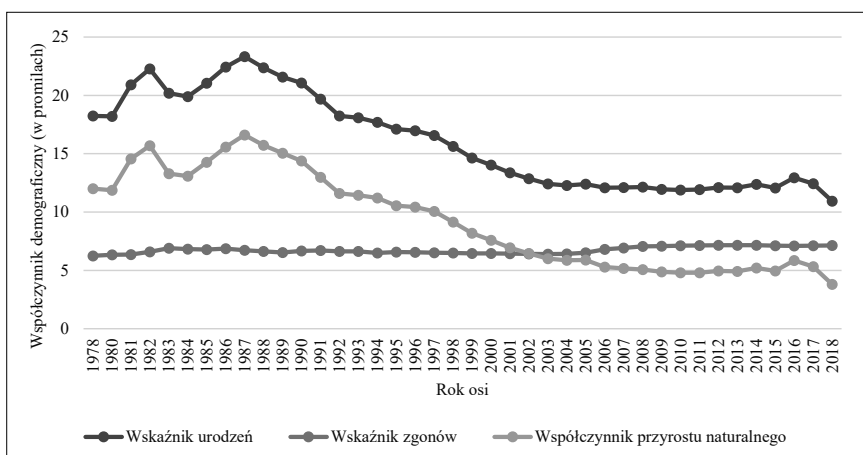
Rys. 11. Dochód do dyspozycji *per capita* w Chinach w rozbiu na prowincje w 2018 r. (dane w yuanach chińskich)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (National Bureau of Statistics of China, [http](http://)).

Można zaobserwować wyraźną tendencję wzrostową najlepiej rozwiniętych obszarów kraju i postępującą marginalizację pozostałej części. Południowo-wschodnie rejony stają się centrum gospodarczym kraju, natomiast prowincje wewnątrz kraju, a zwłaszcza Tybet i Xinjiang (Ujguria), w minimalnym stopniu korzystają z prosperity, stając się źródłem siły roboczej i ewentualną bazą surowcową. Warto zauważyć, że oba obszary to rejony zamieszkiwane przez mniejszo-

ści, które są przez władze w Pekinie uznawane za co najmniej problematyczne. Z drugiej strony Guangdong (Kanton) już w latach osiemdziesiątych rozwijał się dynamicznie dzięki napływowi kapitału, technologii i nowych metod zarządzania z sąsiedniego Hongkongu, a od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku również dzięki inwestycjom zagranicznym, często pochodzącym z Tajwanu. Analogicznie prowincje północno-wschodnie korzystały z bliskości Japonii i Korei Południowej (Białowas, 2007, s. 37). Jak się wydaje, jedyną szansą dla pozostałych prowincji są rosnące koszty prowadzenia działalności gospodarczej na wybrzeżu i związany z nimi proces poszukiwania tańszych regionów oraz ewentualnie odgórne plany i strategie rozwijania tej części kraju.

Z punktu widzenia dalszego wzrostu i rozwoju Państwa Środka fundamentalne znaczenie nabierają kwestie demograficzne. Analizując dostępne dane można przede wszystkim zauważyć gwałtowny spadek wskaźnika urodzeń. Współczynnik dzietności w kraju oscyluje wokół 1,2–1,3 dziecka na matkę, znacznie poniżej progu 2,1 uznawanego za niezbędny dla tzw. prostej zastępowalności pokoleń (por. rys. 12.).

Rys. 12. Wskaźnik urodzeń, zgonów i współczynnik przyrostu naturalnego w Chinach w latach 1978–2018

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (National Bureau of Statistics of China, [http](http://www.stats.gov.cn)).

Z jednej strony można to uważać za oczywisty skutek wieloletniej tzw. polityki jednego dziecka, wprowadzonej w 1978 roku, która zaburzyła naturalne procesy demograficzne (Naughton, 1993). Poza zaburzeniem naturalnych procesów pojawiły się inne problemy, które ta polityka wygenerowała: przede wszystkim wzrost współczynnika maskulinizacji ze względu na tradycyjne, kulturowo uwarunkowane preferowanie synów oraz przyspieszony proces starzenia się społeczeństwa (Więckowski, 2014, s. 55–60). Polityka jednego dziecka formalnie zakończyła się w lipcu 2021 roku, gdy oficjalnie usunięto wszelkie limity związane z liczbą potomstwa

oraz kary za ich przekroczenie (Cheng, 2021). Niemniej zainteresowanie Chińczyków posiadaniem większej liczby potomstwa jest wciąż małe – powstanie klasy średniej na wzór zachodni wraz z jej ambicjami i stylem życia wpływa na odkładanie decyzji o macierzyństwie oraz traktowanie dzieci jako specyficznej inwestycji.

Trudno jednoznacznie przewidywać długookresowe skutki niskiego współczynnika urodzeń dla Chin, ze względu chociażby na możliwe migracje czy ewentualne zmiany w modelu rodziny. W pesymistycznym scenariuszu może okazać się jednak, że tendencje te są permanentne, co oznacza, iż Chiny zestarzeją się, nim staną się bogate.

Z punktu widzenia wskaźników makroekonomicznych można mówić o generalnym sukcesie chińskiej transformacji. Dynamika gospodarcza znacznie przewyższa kraje rozwinięte, zmniejszając dystans dzielący Chiny od bogatego Zachodu. Dotychczasowy model rozwoju oparty o tanią siłę roboczą, eksport, inwestycje zagraniczne i związane z nimi transfer technologii, wydatki na infrastrukturę oraz wysoki poziom oszczędności i inwestycji – spełnił pokładane w nim nadzieje, na nowo czyniąc z Państwa Środka globalną potęgę gospodarczą. Co więcej, ze względu na ogromne rezerwy walutowe i pozycję handlową, gospodarka Chin do tej pory nie doświadczyła podobnego kryzysu, który dotknął niektóre kraje Azji Południowo-Wschodniej. Niemniej jednak, kolejna ewolucja modelu chińskiego wydaje się konieczna, szczególnie w kontekście budowy kraju „umiarkowanego dobrobytu” oraz „wielkiego renesansu narodu chińskiego” (*Zhonghua minzu weida fuxing*).

ZAKOŃCZENIE

Na przestrzeni ponad 70 lat Chiny dokonały ogromnego postępu. Zważywszy na obszar, ludność, zróżnicowania etniczne, językowe, kulturowe, klimatyczne, gospodarcze oraz trudną przeszłość, można stwierdzić, że dokonany postęp i zmiany mu towarzyszące miały charakter unikalny w skali świata.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że polityka gospodarcza w czasach maoistowskich, mimo wszystkich swoich wad i ułomności, miała ogromny wkład w rozwój Chin, prowadząc między innymi do industrializacji czy rozwoju infrastruktury. Dopiero polityka uzupełniona przez efektywniejsze mechanizmy rynkowe doprowadziła do prawdziwego rozkwitu tego państwa. Problematyczne jest, czy bez wcześniejszych doświadczeń w ramach realnego socjalizmu byłoby możliwe osiągnięcie tak znacznych postępów w późniejszym czasie. Najlepszą egzemplifikacją tego stanu jest porównanie sytuacji Chin z przyrostem potęgi historycznego rywala, którym są Indie. Porównanie dróg rozwojowych obu potęg daje mocno nieoczywiste wnioski. W umownym punkcie początkowym, za który można przyjąć rok 1950, Indie przewyższały północnego sąsiada pod względem produktu

krajowego brutto na mieszkańca – wynosił on 619 dolarów wobec 448 i ta przewaga utrzymywała się do początku epoki Denga Xiaopinga – jeszcze w 1977 roku stosunek PKB *per capita* wynosił 937 do 894 dolarów. Indie miały swobodniejszy dostęp do technologii i myśli naukowej pochodzących tak z Zachodu, jak i z obozu sowieckiego, a także do inwestycji zagranicznych. Chiny po zerwaniu w 1962 roku współpracy ze Związkiem Sowieckim pozostawały pod tymi względami izolowane, padły też ofiarą eksperymentów gospodarczych Mao, a pod koniec jego rządów rewolucji kulturalnej, rujnującej w dużej mierze osiągnięte w tym okresie umiarkowane zdobycze. Jednak zapoczątkowana polityka przyciągania inwestycji, przyniosła szybkie efekty i wyraźne odwrócenie sytuacji. Już w roku 1990 wspomniany stosunek wyniósł 1871 do 1309 na korzyść Chin, w 2000 roku – 3421 do 1892.

Oznacza to, że w perspektywie połowy stulecia chiński model okazał się skuteczniejszy w aspekcie modernizacji kraju, wykorzystywania potencjału taniej siły roboczej oraz wyciągania korzyści z kooperacji z globalnym kapitalizmem. Na początku XXI wieku Chiny wracają, jak sześć wieków temu, na pozycję jednej z trzech największych gospodarek świata, a gospodarcze centrum świata znów wraca do Azji.

Nie można jednak nie zauważać problemów, które narastają i w kolejnych latach mogą się stać barierą dalszego wzrostu i rozwoju. Po pierwsze, wysoki wzrost nie przynosi równomiernych owoców na całym obszarze Chin: wyraźnie wyżej rozwinięte są nadbrzeżne prowincje wschodnie, natomiast zachodnia część kraju zauważalnie odstaje. Narastają nierówności w dochodzie i majątku ludności, co może skutkować narastaniem napięć społecznych, w szczególności, gdy na nierówności nałożą się różnice etniczne. Ogromnym problemem jest starzenie się społeczeństwa i zachwianie równowagi między płciami oraz kwestie związane z ochroną środowiska i korupcją. Wyzwania, przed którymi stoją Chiny są poważne, niemniej jednak biorąc pod uwagę drogę, którą pokonały można mieć nadzieję, że również one zostaną rozwiązane.

BIBLIOGRAFIA

- Białowas, T. (2007). Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego Chin. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H, XLI*, 2, 33–46.
- Chan, K.W. (2019). China's Hukou System at 60: Continuity and Reform. W: R. Yep, J. Wang, T. Johnson (red.), *Edward Elgar Handbook on Urban Development in China* (s. 59–79). Cheltenham: Edward Elgar Publishing. DOI: 10.4337/9781786431639.00011.
- Chao, K. (1964). Economic Aftermath of the Great Leap in Communist China. *Asian Survey*, 4, 5, 852. DOI: 10.2307/3023479.
- Cheng, E. (2021). China scraps fines, will let families have as many children as they'd like. Pobrane z: <https://www.cnbc.com/2021/07/21/china-scraps-fines-for-families-violating-childbirth-limits.html> (2022.06.25).

- Cieślak, E. (2015). *Rozwój gospodarczy Chin*. Warszawa: Key Text.
- Cieślak, E. (2017). Rozwój gospodarki chińskiej w okresie realnego socjalizmu – analiza podstawowych wskaźników. *Gdańskie Studia Azji Wschodniej*, 11, 59–82.
- Dikötter, F. (2013). *Wielki głód. Tragiczne skutki polityki Mao 1958–1962*. Wołowiec: Czarne.
- Fuchun, L. (1962). Report of the First Five-Year Plan. W: R.R. Bowie, J.K. Fairbank (red.), *Communist China* (s. 42–91). Cambridge: Cambridge University Press.
- Gawlikowski, K. (2004). Procesy transformacji w Chińskiej Republice Ludowej. W: K. Gawlikowski (red.), *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne* (s. 81–147). Warszawa: Wydawnictwo TRIO.
- Góralczyk, B. (2017). Geostrategia Xi Jinpinga – od skromności do globalnej asertywności. *Gdańskie Studia Azji Wschodniej*, 11, 26–50.
- Góralczyk, B. (2018). *Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje*. Warszawa: Dialog.
- Groves, T., Hong, Y., McMillan, J., Naughton, B. (1994). Autonomy and Incentives in Chinese State Enterprises. *Quarterly Journal of Economics*, 109(1), 183–209. DOI: 10.2307/2118432.
- Hay, D., Morris, D., Liu, G., Yao, S. (1994). *Economic Reform and State-Owned Enterprises in China 1979–1989*. Oxford: Clarendon Press.
- Historical National Accounts of the People’s Republic of China, 1952–1995. Pobrane z: https://www.ier.hit-u.ac.jp/COE/Japanese/online_data/china/china.htm (2022.06.13).
- How Well-off is China’s Middle Class? Pobrane z: <https://chinapower.csis.org/china-middle-class/> (2022.06.30).
- Jefferson, G.H., Rawski, T.G. (1994). Enterprise Reform in Chinese Industry. *Journal of Economic Perspectives*, 8(2), 47–70. DOI: 10.1257/jep.8.2.47.
- Johnson, D.G. (1988). Economic Reforms in the People’s Republic of China. *Economic Development and Cultural Change*, 36(S3), 225–245. DOI: 10.1086/edcc.36.s3.1566544.
- Joseph, W.A. (1986). A Tragedy of Good Intentions: Post-Mao Views of the Great Leap Forward. *Modern China*, 12, 4, 419–457. DOI: 10.1177/009770048601200401.
- Kleer, J., Perczyński, M., Dobosiewicz, Z. (1989). *Z doświadczeń rozwoju skokowego*. Warszawa: PWE.
- Kowalik, T. (2005). *Systemy gospodarcze. Efekty i defekty reform i zmian ustrojowych*. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Lardy, N.R. (1987). Economic recovery and the 1st Five-Year Plan. W: R. MacFarquhar, J.K. Fairbank (red.), *The Cambridge History of China. Volume 14: The People’s Republic, Part 1: The Emergence of Revolutionary China 1949–1965* (s. 144–184). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: 10.1017/CHOL9780521243360.004.
- Li, W., Yang, D.T. (2005). Great Leap Forward: Anatomy of a Central Planning Disaster. *Journal of Political Economy*, 113(4), 840–877. DOI: 10.1086/430804.
- Lin, J.Y. (1988). The Household Responsibility System in China’s Agricultural Reform: A Theoretical and Empirical Study. *Economic Development and Cultural Change*, 36(S3), 199–224. DOI: 10.1086/edcc.36.s3.1566543.
- Maddison, A. (2007). Chinese Economic Performance in the Long Run. Second Edition, Revised and updated. Pobrane z: <http://piketty.pse.ens.fr/files/Maddison07.pdf> (2022.06.20).

- National Bureau of Statistics of China. Pobrane z: <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/> (2022.06.12).
- Naughton, B. (1993). Deng Xiaoping: The Economist. *The China Quarterly*, 135, 491–514. DOI: 10.1017/S0305741000013886.
- Perkins, D. (1994). Completing China's Move to the Market. *Journal of Economic Perspectives*, 8(2), 23–46. DOI: 10.1257/jep.8.2.23.
- Stuart-Fox, M. (2003). *A Short History of China and Southeast Asia: Tribute, Trade and Influence*. Crows Nest: Allen & Ulwin.
- Szymański, W. (2007). *Czy globalizacja musi być irracjonalna?* Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Whyte, M.K. (2010). *Myth of the Social Volcano. Perceptions of Inequality and Distributive Injustice in Contemporary China*. Stanford: Stanford University Press.
- Whyte, M.K. (2012). China's Post-Socialist Inequality. *Current History*, 111(746), 229–234.
- Więckowski, H. (2014). Polityka jednego dziecka i jej wpływ na strukturę demograficzną Chińskiej Republiki Ludowej. *Zarządzanie Publiczne*, 1(25), 51–62. DOI: 10.4467/20843968ZP.14.005.2178.
- World Bank Database. Pobrane z: <https://data.worldbank.org/> (2022.06.22).
- World Inequality Database. Pobrane z: <https://wid.world/data/> (2022.06.22).
- Worden, R.L., Savada, A.M., Dolan, R.E. (1987). *China: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress.
- Yang, D. (1999). Urban-Biased Policies and Rising Income Inequality in China. *American Economic Review (Paper and Proceedings)*, 89(2), 306–310. DOI: 10.1257/aer.89.2.306.
- Yao, S. (1994). *Agricultural Reforms and Grain Production in China*. London: Macmillan Press. DOI: 10.1007/978-1-349-23553-7.
- Yao, S. (1997). Profit Sharing, Bonus Payment, and Productivity: A Case Study of Chinese State-Owned Enterprises. *Journal of Comparative Economics*, 24(3), 281–296. DOI: 10.1006/jcec.1997.1435.

Streszczenie

Celem artykułu jest zbadanie i przedstawienie polityki, procesów i efektów wzrostu gospodarczego w Chinach od 1949 roku, tj. powstania Chińskiej Republiki Ludowej. Na tej podstawie sformułowano dwa pytania badawcze: jak przebiegały procesy wzrostu i rozwoju gospodarczego w czasach Mao Zedonga oraz jak reformy w okresie Deng Xiaopinga wpłynęły na gospodarkę współczesnych Chin. W pracy wykorzystywana jest przede wszystkim analiza historyczna bazująca na literaturze krajowej i zagranicznej oraz analiza danych zastanych. Na podstawie przeprowadzonych badań, można stwierdzić, że polityka gospodarcza w czasach maoistowskich, mimo wszystkich swoich wad i ułomności miała ogromny wkład w rozwój Chin, prowadząc między innymi do redukcji analfabetyzmu czy skrajnego ubóstwa. Dopiero polityka uzupełniona przez efektywniejsze mechanizmy rynkowe doprowadziła do prawdziwego rozkwitu tego państwa. Nie można jednak nie zauważać problemów, które narastają i w kolejnych latach mogą się stać barierą dalszego wzrostu: wysokich nierówności, starzenia się społeczeństwa czy kwestii ochrony środowiska. Wyzwania, przed którymi stoją Chiny są poważne, niemniej biorąc pod uwagę drogę, którą pokonały można mieć nadzieję, że również one zostaną rozwiązane.

Słowa kluczowe: Chiny, gospodarka chińska, reformy gospodarcze, transformacja gospodarcza.

Politics, growth and inequalities in China since 1949. An assessment attempt*Summary*

The aim of the article is to examine and present the policies, processes and effects of economic growth in China since 1949, i.e. the establishment of the People's Republic of China. Two research questions were formulated on this basis: how the processes of economic growth and development progressed in Mao Zedong's times, and how the reforms during the Deng Xiaoping period influenced the economy of modern China. A historical analysis based on domestic and foreign literature is mainly used in the paper, as well as an analysis of existing data. Based on the conducted research, it can be concluded that the economic policy in the Maoist era, despite all its flaws and defects, made a huge contribution to the development of China, leading, inter alia, to reducing illiteracy and extreme poverty. Finally, the policy supplemented by more efficient market mechanisms led to the true prosperity of this country. Nevertheless, it is impossible not to notice the problems that are growing and in the next few years may become a barrier to further growth: high inequalities, an ageing population, and environmental issues. Given China's ability to adapt and solve problems, we may hope that they will also resolve these problems. The challenges China is facing are serious, nevertheless, taking into account the way they have overcome, it can be hoped that the current problems will also be resolved.

Keywords: China, Chinese economy, economic reforms, economic transition.

JEL: O20, O53, P21.